

Nem is hagytuk. És rájöttünk, hogy a művészeti és irodalmi szerveződés az, ami gerincet ad nekünk, kölcsönös biztatást és támogatást, pótolja a hiányzó elismerést és a finoman megfogalmazott, úgymond, „építő” kritikát. Csiffáry Gabriella jól látja ennek előnyét és hátrányát (bár a szigetmagyarságot említve Csoóri helyett inkább Nagy Károlyt kellett volna idéznie, aki a fogalmat a köztudatba dobta és könyvet is írt róla), de mivel mi a „szolgálatot” tűztük zászlónkra, vállaltuk a munkát. És ez keménnyé faragott bennünket – az „én” a háttérbe szorult: számos fiatal '56-os költő éveken át fordította kipróbált angol barátainak segítségével kedvenc magyar költőit angolra, bábáskodott megjelenésüknél saját verseinek megjelentetése helyett. A magyar irodalom angol fordításainak története három nagy korszakot ölel fel: Jókaiét (ő maga egy korszak), a harmincas évek „bestseller íróit” (mint például Földes Jolán vagy Körmendi Ferenc) és végül az '56-os fiatalok eltökélt igyekezetét, hogy „hőseiket” (József Attila, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Radnóti) megismerje az angol társadalom. Kétségtelen, hogy az '56-os fiatalok felvértezve tették, amit szándékoztak tenni.

Az 1956-osok új szemléletet, új életmódot, új célkitűzéseket, új feladatokat hoztak az emigráns nagycsaládba. És hírességet is? Ennek megítélését mindenképpen Csiffáry Gabriellára lehetne hagyni. Ő ugyanis sommásan ezt teszi. Keményen kijelenti, hogy könyve lezárja a 20. század magyar emigránstudatását. Ha nem is mindent, de majdnem mindent megadott már az olvasónak. Több nem fér a 20. századba. A „nagyok” sereghajtójának ott áll Határ Győző, hallgassuk őt, mert mint az előszóban kijelenti, a sereghajtónak nincsenek sereghajtói. Cs. Szabó annak idején figyelmeztetett: „Ezer író nyugatra tart, és mind húszesztendő.” Egy sem lett végül méltó a hírességre? Ültek Csé lábánál, mint szorgalmas kisdíákok, és szép lassan megöregedtek. Aki még él, éppen nyolcvanéves. Hinni szeret-

ném, sőt hiszem, hogy ez nem így van. Sokkal többet adott emigráns írókból is a 20. század, mint Csiffáry Gabriella gondolja. Nem az '56-os fiatalok élete, hanem az ő könyve csonka.

Híresség tekintetében viszont maradjunk Jókainál. Őt nem érdekelte, hogy Angolhonban híresnek tartották-e vagy sem. Olyannyira, hogy mi sem hitünk hírességében, míg el nem mentünk Jókait vadászni a Farringdon Roadra. Az utca a Cityt nyugatról határoló utcák szövevényét szeli át, megőrizve középkori jellegét mint a Cityt körülvevő piac utcáinak egyike. A könyvtárak a szekerek oldalába polcokat építettek, az eső ellen ponyvákat eresztettek alá, és kis táblákon hirdették az árakat: a könyvek kötete egy shilling, a rongyos kis pamfleteké akár egy penny. Itt hittük el a kézenfekvő bizonyítékok láttán, hogy valaha valóban létezett „olcsó”, „ötödik” vagy éppen „birodalmi” Jókai-kiadás. Ha volt valaha Balzackal, Dosztojevszkijjal, Stendhallal együtt emlegetett magyar író a szigetországban, az Jókai volt. A kultusza azonban kihuny az első világháború végére. A második korszak a „sikerírókat” röppentette fel, köztük néhány magyar regényírót is, egy ragyogó, de rövid szárnyalásra.

A harmadik nagy korszak viszont még velünk van, várhatunk-e azonban kiértékelésével? Ez nem jelenti, hogy nem vesszük figyelembe, amit a múlt század valóban utolsó emigránsai tettek. Illetve ha még közöttünk vannak, a „csendes kiközösítés” ellenére még ma is tesznek. Talán méltányosabb is, ha az írók, még inkább műveik megítélése majdan olyan kritikusokra hárul, akik minden előítélet nélkül formálhatják meg véleményüket, akiket nem befolyásol valami ősi és talán a szétszakítottaságból eredő vehemens ellenérzés. A posztumusz felfedezésekre és a kiadatlan írárok kiadására úgysem kell sokat várni. Megelőlegezhető tehát a végső óhaj: „Béke porainkra.”

Budapest, 7. 6. 16.

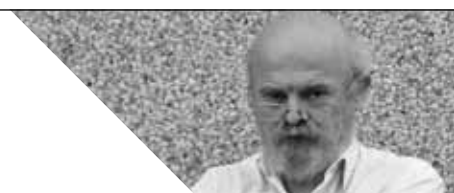
FILEP TAMÁS GUSZTÁV

Egy márványdarab törmelékei

Széljegyzet Kosztolánczy Tibor és Nemeskéri Erika tanulmányához¹

2014-ben kezdődtek meg a Kriterion Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár által gondozott, Kuncz Aladár Összegyűjtött Művei (KAÖM) című

könyvsorozat munkálatai. Eddig három kötet jelent meg belőle: a *Fekete kolostor* 1945 utáni első csonkítatlan kiadása (KAÖM I.), a szerző novelláit,

tárcáit, jegyzeteit, nem irodalmi témájú publicisztikáját és egyetlen drámai művét tartalmazó *Egy márványdarab* (KAÖM II.), végül a *Felleg a város felett* című regény, függelékében az első – mint látható lesz: a franciaországi internáltságban írt – változat eddig ismeretlen kéziratföredékeivel (KAÖM III.). Az egyik sorozatszerkesztő Boka László irodalomtörténész, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos igazgatója, a másik én vagyok. Két-két kötet szerkesztésében társösszeállítóként is részt veszünk mind a ketten.

Ez nyilván magyarázza azt, hogy sem jó ötletnek, sem megvalósíthatónak nem tartom a Kortárs idei 7–8. számában Kuncz az internáltságból 1917-ben hazacsempészett két kéziratának történetét újramondó és forrásszövegek közreadásával pontosító Nemeskéri Erika és Kosztolánczy Tibor ideáját, hogy közleményük ne a Kuncz-életműsorozat kontextusában értelmeződjék; egy-egy állításuknak akár nem kívánt következményei is lehetnek ugyanis a sorozat recepciójában. Legfontosabb megállapításaik a legismertebb Kuncz-novellára, az *Egy márványdarabra* vonatkoznak – ez a KAÖM II. kötetében (amelyet Varga Ágnessel ketten állítottunk össze) szerepel, annak címadó darabja –, illetve a Franciaországból azzal együtt hazacsempészett, ám eltűnt írásra.

A szerzők arra irányuló érthetetlen igyekezete, hogy ne legyenek gyanúsíthatók azzal, hogy tudnak az említett Kuncz-sorozatról, már abból is valószínűsíthető, hogy annak létrehozásában nem utalnak; kétségtelenné pedig abból válik, hogy bár a *Fekete kolostor* e sorozatban megjelent kiadását használták és idézik is, bibliográfiai hivatkozásokban nem szerepeltetik a sorozatcímet, mint ahogy ebben az összefüggésben a sajtó alá rendező és az előszót jegyző Jeny Éva nevét sem írják le. Minthogy ez az előszó és a jegyzetanyag több ponton is egybecseng az általuk mondottakkal, gyanítom, a hallgatás okaként számításba veendő, hogy több állításuk így tüntethető föl előzménytelenként. A szándékos távollágtartás tényét alátámasztó harmadik elem annak elhallgatása, hogy az írásukban tárgyalt két, Kuncz által tehát az internálásból hazaküldött kézirat történetét – az ismeretek akkori szintjén – a sorozat munkálataiban szintén részt vevő Juhász Andrea tíz éve földolgozta már.² Az ugyan elképzelhető, hogy erről a kiadványról ők nem tudtak, az viszont aligha, hogy a 2015-ben megjelent *Egy márványdarab* (KAÖM II.) ismeretlen előttük – a sorozat mindegyik darabjában szerepel egy tájékoztató a besorolt kötetekről, a

megjelenés tervezett évszámával együtt –, annak előszavában pedig éppen az utalt két kézirat kapcsán hivatkoztam az említett tanulmányra. A sorozat társkiadója az OSZK, ahol Nemeskéri és Kosztolánczy a kutatásaikat végezték (előbbi a könyvtár nyugalmazott munkatársaként), s az általuk közreadott leleteket megtalálták. Maguk a könyvek az épületben több helyütt kézbe vehetők, s a könyvtár honlapján is lehet olvasni róluk. A sorozat eddigi köteteinek bemutatójára értelemszerűen szintén a könyvtárban került sor, mint ahogy annak a tematikus Ex Symposion lapszámának a bemutatójára is, amelyre egyébként hivatkoznak a szerzők – tehát ismerik –, s amely nem mellesleg közölte a két sorozatszerkesztő terveit és koncepcióját, a kötetek címét és ütemezését. Az *Egy márványdarab* kapcsán különös sorscsapásként ott van a honlapon a címadó novellára és a hazacsempészett kéziratokra való utalás is. Talán annak említése sem megy szentségtörésszámba, hogy a tanulmány írói személyes kapcsolatokat ápolnak nem egy, a sorozat munkálataiban részt vevő kutatóval.

Nemeskéri és Kosztolánczy cikkének két fontos állítása van, amit egy-egy korábban publikálatlan Laczkó-, illetve Kuncz-levéllel támasztanak alá (mindkettő a részben feltáratlan Laczkó-hagyatékából került elő). Az első, hogy a két, Franciaországból 1917-ben – pontosabban, ahogy ez az általuk közölt Kuncz-levél dátumozásából kiderül: 1916 végén – hazaküldött kézirat egyike nem novella, ahogy azt a *Fekete kolostor* eddig tudni véltük (az *Egy márványdarab* előszavában én is így utaltam rá, éppen a Nemeskéri és Kosztolánczy által hivatkozott Kuncz-passzus alapján), hanem regényrészlet. A második, hogy az *Egy márványdarab* Nyugat-beli változata Laczkó beavatkozása révén – erre utal az általuk most közreadott Laczkó-levél – politikai jellegű csonkításokat szenvedett el, tehát a novella későbbi, az Erdélyi Helikon-beli változata tekinthető hitelesnek.

Ami az első kérdést illeti, Kuncz leveléből egyértelművé válik, hogy az eltűnt szöveg egy regény második részéből való, amelyen Kuncz az internálása idején dolgozott, s amelyből – 1916. december 29-i levele szerint – már 350-400 oldalt megírt. „Nem tudjuk, mi lehetett a regény témája, címe. Laczkó sem említi máshol; az eddig ismert Kuncz-hagyatékban semmi nyoma” – olvassuk a Nemeskéri–Kosztolánczy-tanulmányban. Ennél a cikk megjelenésének idején már többet lehetett tudni. Az, hogy Kuncz regényt írt a fogságban, ott áll a *Fekete kolostor* általuk is hi-

vatkozott kiadásának 257. oldalán, de más idevágó információ tényleg nem szerepel a könyvben. Tavaly derült ki, hogy ez a regény annak a trilógiának az eredeti kézírata, kéziratvázlata volt, amelynek első része végül *Felleg a város felett* címmel az Erdélyi Helikonban 1929–1930-ban, könyv alakban pedig 1931-ben jelent meg. Bár a kortársak azt feltételezték – és ezt eddig senki sem kérdőjelezte meg –, hogy ez a mű az 1920-as években keletkezett, a regény szövegének mostani sajtó alá rendezése során Juhász Andrea Jancsó Elemérnek az OSZK Kézirattárában őrzött hagyatékában azonosította a regény első és harmadik részének néhány kéziratot oldalát és a második rész töredékeinek vaskos paksamétáját, mely utóbbi utolsó, 225. oldalán Kuncz kézírásával ott áll: „vége a második résznek”; továbbá, és szempontunkból most ez a fontosabb: „1917. január 10.” E megtalált kéziratöredékről, igaz, 2016. július végéig csak szóban hangzott el információ (pl. a sorozat első két darabjának tavaly decemberi, éppen OSZK-beli bemutatóján, majd ezt követően több ízben Erdélyben is), de idén nyáron a sorozat harmadik darabjaként Juhász Andrea sajtó alá rendezésében és előszavával az eredeti regénnyel közös kötetben, annak függelékeként megjelent, azaz olvasható. Az augusztus 15-i kolozsvári könyvbemutatóról s ennek kapcsán az előkerült kéziratöredékről a nyomtatott és az elektronikus sajtóban található híradás.

A második kérdés bonyolultabb. Az *Egy márványdarab* című novelláról köztudott – például Juhász Andrea utalt tanulmányából –, hogy kétszer került közlésre, először a Nyugat 1917-es évfolyamában, másodszor 1932-ben – tehát szerzője halála után – az Erdélyi Helikonban. Mindkét alkalommal Laczkó Gézától jutott el az adott folyóirathoz; Kuncz úgy tudta, illetve azt állítja a *Fekete kolostorban*, hogy a két szöveg örökre elveszett. Nemeskéri és Kosztolánczy „nehezen hihetőnek” tartják, hogy az internáltságból hazatérve az író nem szerzett volna tudomást a Nyugat-beli közlésről. Én nem tartom annak. A Tanácsköztársaság, a megszállás és az eszmebacchanáliák idején bizonyára nem ért rá korábbi folyóirat-évfolyamokat lapozgatni. Meglepőbb az, hogy Laczkó 1932-ben másodszor is elővette a kéziratot, s mint publikálatlan szöveget adta át közlésre az Erdélyi Helikonnak. A Nyugat-beli változat vált antológiadarabbá, hivatkozási alappá, elemzés tárgyává. Mi is ezt a szöveget soroltuk be a 2015-ös kötetbe, mint ahogy a többi írás esetében is az eredeti vagy a nyilvánvalóan teljesebb, a

Kuncz által feltételezhetően ellenőrzött publikált változat lett az itteni közlés alapja. Kétségtelen viszont, hogy a Nyugatban megjelent Kuncz-írások közül éppen ez az egyetlen, amelynek nyomdai levonatát ő *bizonyosan* nem láthatta; elég könnyű kikövetkeztetni, hogy a folyóirat nem küldte el a korrektúrát a franciaországi internálótáborba.

Kosztolánczyék éppen ennek a novellának a kéziratát találták meg Laczkó Géza hagyatékában. A közreadott Laczkó-levél a Nyugat-beli közlést megelőző időkből, 1917 júniusából származik; ebben Laczkó visszakéri Osváttól a kéziratot és a korrektúrát azzal, hogy Kuncz érdekében ki kell húznia a szövegből bizonyos részeket, amelyekből internáltságban sínylődő barátjának hátránya származhatna. Minthogy a második, 1932-es közlés a Laczkó birtokába visszakérült kézirat alapján történt, a közreadók úgy vélik, hogy ez a hiteles szöveg, a korábbi pedig „pontatlan”. Gondolom, a Helikon-beli változatot egybevetették az eredeti kézirattal; nem feltételezhetem, hogy nem merült föl bennük: 1932-ben Romániában szintén szükség lehetett politikai szempontokból történő szövegcsönkítésre. Mint ahogy ez más, Kuncz által eredetileg a Nyugatban, majd Erdélyben is közreadott szöveg esetében megtörtént.

Így tehát – bár Nemeskéri és Kosztolánczy ezt nem teszik szóvá, minthogy láthatóan tudomást sem hajlandók venni a Kuncz-életműkiadás munkálatairól – vélelmezhető, hogy rosszul döntöttünk, amikor írott és íratlan szövegközlési szabályoknak megfelelően, a Laczkó-levélben foglalt információk hiányában az 1917-es Nyugat-beli szöveget vettük be a 2015-ös kötetbe.

Azonban a Nyugatban és az Erdélyi Helikonban közölt két szövegváltozatban e szempontból lényeges különbség nincs. Erről a tanulmány szerzői is meggyőződhetnek volna, ha a kéziratot a Nyugatban megjelent változattal is összeolvassák. Mi három változat – a két folyóiratközlés és az általunk közölt szöveg – egybevetésével arra jutottunk, hogy a Nyugat-beli változat őrzi a szerkesztő – nyilván Osvát – számos apró, nemegyszer indokolatlannak vagy erőszakoltnak látszó nyelvi beavatkozását (pl. lak-lakás, szügyébe-véknyába), ám politikai indítékú törlésnek semmi nyoma.

Amennyiben a sorozat befejezéséig előkerülnek olyan Kuncz-írások – például egy eddig feldolgozatlan hagyatékból –, amelyekről még nem tudunk azon kötetek sajtó alá rendezése idején, amelybe tematikai vagy műfaji jellegzetességei okán az

adott szöveg illetet volna, ezeket a zárókötetbe fogjuk fölvenni. Itt lesz módunk reflektálni azokra a kérdésekre is, amelyek időközben fölmerülnek.

Nem tépelődöm azon, hogy mindazok a hiányosságok, tisztázatlanságok, amelyeket e jegyzetben szóvá tettem, a kollegialitás vagy az aprólékos filológiai munka hiányából származnak-e. Egy biztos: fékezik, illetve nehezítik azt a munkát, amely meggyőződésem szerint jó és közös ügyért folyik.

JEGYZETEK

¹ KOSZTOLÁNCZY Tibor–NEMESKÉRI Erika, *Egy márványdarab*, Kortárs, 2016/7–8, 108–115.

² JUHÁSZ Andrea, *Kuncz Aladár írói törekvései az Egy márványdarab című novella tükrében = A hajnal frissessége. Esszék, tanulmányok, versek Láng Gusztáv tiszteletére – Életmű-bibliográfia*, szerk. FÜZFA Balázs, a szerk. mtsai BARTÁK Balázs, SCIACOVELLI, Antonio, bibl. KÖBÖLKUTI Katalin, km. KOVÁCS Katalin, Savaria University Press, Szombathely, 2006, 170–181.

